

GAZİANTEP UNIVERSITY JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

Journal homepage: <http://dergipark.org.tr/tr/pub/jss>

Araştırma Makalesi • Research Article

Aile Kurumuna Dijital Bir Yaklaşım: Dijital Aile Sözleşmesi

The A Digital Approach To The Family Institution: Digital Family Agreement

Ahmet Faruk ÇEÇEN^{a*} Nil ÇOKLUK^b Mustafa BOSTANCI^c Safa ATMACA^d

^a Dr. Öğr. Üyesi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Gazetecilik Bölümü, Samsun / TÜRKİYE

ORCID: 0000-0003-3561-2915

^b Dr. Öğr. Üyesi, Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, Halkla İlişkiler ve Tanıtım Bölümü, Hatay / TÜRKİYE

ORCID: 0000-0002-2919-4000

^c Doç. Dr., Sakarya Üniversitesi, Gazetecilik Bölümü, Sakarya / TÜRKİYE

ORCID: 0000-0002-9235-293X

^d Doktora Öğrencisi, İnönü Üniversitesi, İletişim Bilimleri Fakültesi, Malatya / TÜRKİYE

ORCID: 0000-0003-4423-387X

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 18 Kasım 2022

Kabul tarihi: 15 Ocak 2023

Anahtar Kelimeler:

Dijital aile,

Dijital iletişim,

Dijital Aile Sözleşmesi,

Toplumsal değişme

ARTICLE INFO

Article History:

Received: November 18, 2022

Accepted: January 15, 2023

Keywords:

Digital family,

Digital communication,

Digital Family Contract,

Social dchange

ÖZ

Dijital teknolojilerin gelişimiyle birlikte yaşanan hızlı değişimler toplumsal, ekonomik, bilimsel ve politik birçok alanda dönüşüme neden olmuştur. Yaşanan bu değişimler toplumun en temel kurumlarından biri olan ailenin fertlerini ve yapısını büyük ölçüde değiştirmiştir. Bu durum aile içi iletişimin geleceğiyle ilgili tartışmaları önemli bir hâle getirmiştir. Aile içinde teknolojinin kullanımı, yeri ve önemi farklı bir şekilde algılanmaktadır. Bu bağlamda çalışmada hızla yaygınlaşarak aile hayatının temel bir unsuru hâline gelen dijital teknolojilerin ailede yarattığı köklü değişim ebeveyn, çocuk ve dijital iletişim bağlamında irdelenmeye çalışılmaktadır. Buradan hareketle çalışma, dijital teknolojilerin kullanımına yönelik ebeveyn ve çocuk arasında konsensüs oluşturulacak bir dijital aile sözleşmesi ortaya koymayı amaçlamaktadır. Nitel yöntemle dayalı görüşme tekniğinin kullanıldığı çalışmada dijital aile sözleşmesinin maddelerini oluşturmak amacıyla uzmanlar, ebeveynler ve çocuklar ile üç ayrı görüşme yapılmış ve literatürde yer alan sözleşmelerden faydalanılmıştır. Çalışmanın sonucunda ebeveynlerin uyması gereken, çocukların uyması gereken ve ortak alanları kapsayan kuralları içeren bir dijital aile sözleşmesi ortaya konmuştur.

ABSTRACT

The rapid changes experienced with the development of digital technologies have led to transformation in many social, economic, scientific and political areas. These changes have greatly changed the members and structure of the family, which is one of the most basic institutions of society. This situation has made discussions about the future of family communication important. The use, place and importance of technology in the family are perceived differently. In this context, the study tries to examine the radical change created by digital technologies, which have become a fundamental element of family life, in the context of parents, children and digital communication. From this point of view, the study aims to reveal a digital family contract that will create a consensus between the parent and the child for the use of digital technologies. In the study, in which the qualitative method-based interview technique was used, three separate interviews were conducted with experts, parents and children in order to create the articles of the digital family contract, and the contracts in the literature were used. As a result of the study, a digital family contract has been put forward, which includes rules that parents must comply with, children must comply with and cover common areas.

* Sorumlu yazar/Corresponding author.

e-posta: ahmetfarukcecen1@gmail.com

EXTENDED ABSTRACT

With the development of digital technologies, the rate of use of technology by family members has increased significantly compared to the past. With the development and spread of internet technology, the traditional family structure has evolved in the digitalized world. In particular, the way of communication and interaction between parents and children has been transformed in parallel with the changes experienced. As a result of the integration of digital technologies with the daily life of family members, can produce content in these channels, communicate with others, and access content created by others. While this provides convenience in many areas of daily life, it also causes some problems. It can create irreversible risks especially for children.

The rapid change in digital technologies creates positive as well as negative transformations in the family institution. The widespread use of digital technologies in daily life has reduced interaction and communication within the family. These technologies have become the technologies used by both the child and the parent in the majority of their free time. This situation causes degeneration of social relations and causes individuals to detach from reality. The aim of this study is to reveal a digital family contract between the parent and the child that will ensure the correct and conscious use of unconsciously used digital technologies. Reid et al., in their article titled "Children and Adolescents and Digital Media" (2016) in the Pediatrics journal published by the American Academy of Pediatrics, emphasize the importance of encouraging families to develop a family media use plan. In this context, it is possible to say that the planned, conscious and correct use of these technologies is important as digital technologies are rapidly integrated into daily life. For this reason, it is important to make a digital family contract in order to create a healthy society. No recommended digital family contract was found in the literature review. The absence of any digital family contract in the Turkish literature makes the study unique. The study, which proposes a digital family contract that will enable conscious, digitally literate individuals to grow, is important in terms of contributing to the digital society both theoretically and practically.

In the research, a conceptual framework was created about digitalization, communication, digital technologies, family, risks and opportunities created by technology by scanning the literature. In the study, which proposes a digital family contract, data were collected by interviewing experts, parents and children, as well as family contracts in the literature. The theoretical framework of the study consists of digitalization and the family, and the opportunities and risks that digitalization creates on the family. In the study, the theoretical framework is discussed in the axis of family, child, digital family, leisure time, capitalism and the development of technology. The digital family agreement, which is based on the principle of "Education begins in the family" of the Ministry of Family and Social Policies, regulates the relationship between the child and the parent regarding the use of digital technologies.

In the research, in which the semi-structured interview technique, one of the qualitative methods, was used, separate interviews were conducted with experts, parents and children. Interview questions were created separately for each group. The interview was conducted over the Zoom application. The data obtained from the interview were analyzed according to the phenomenological approach in accordance with the qualitative method. By analyzing the experiences, perceptions and definitions of digital technologies of the interviewees, the contracts in the literature were examined and the articles of the digital family contract were created. The created digital family contract consists of three parts. The contract, which consists of areas of responsibility of the child, areas of responsibility of the parents, and areas of joint responsibility, encourages the child and parent to use digital technologies correctly, planned and consciously.

The digital family contract, which encourages the planning of the use of digital technologies that destroy family communication, is of great importance for the formation of a digitally literate society. The digital family contract, which regulates the use of digital technologies for both children and parents, is a mandatory need in the digital society in terms of providing a digitally literate society, healthy individuals, healthy family structure and communication. The study reveals a digital family contract that will be developed in parallel with the development of digital technologies. In this context, it will be a guiding study in the preparation of contracts suitable for the transformations experienced.

Giriş

Dijital teknolojilerin gelişmesiyle birlikte teknoloji aile fertlerinin önemli bir parçası hâline gelmiştir. İnternet teknolojisinin gelişip yaygınlaşmasıyla birlikte dijitalleşen dünyada geleneksel aile yapısı evrilmiştir. Özellikle ebeveyn ve çocuklar arasındaki iletişim biçimi yaşanan değişimlere paralel olarak dönüşüme uğramıştır. Aile bireyleri dijital teknolojilerin sağladığı mecralara aktif bir şekilde katılım gösterebilmektedir. Bu durum gündelik yaşamda birçok alanda kolaylık sağlarken birtakım sorunlara da yol açmaktadır. Hem ebeveynlerin hem çocukların bu mecraların kullanımı hakkında yeterli boyutta dijital okuryazar olmamaları bir dijital aile sözleşmesini gerekli kılmaktadır. Bu noktada dijital aile sözleşmesinin temelini Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı'nın "Eğitim ailede başlar" ilkesi oluşturmaktadır. 2013 yılında Bakanlığın hazırladığı "Aile ve İnternet Raporu" dijital ailenin önemine dikkat çekerek teknolojinin dinamik yapısından kaynaklı olarak nasıl dijital aile olunacağı konusunda ortaya net bir şey konulamayacağını söylemektedir. Bakanlık dijital ailede "Dijital etik, dijital iletişim, dijital okuryazarlık, dijital erişim, dijital ticaret/alışveriş, dijital sorumluluk ve haklar, dijital sağlık, dijital kanun ve dijital güvenlik" gibi özelliklerin bulunması gerektiği üzerinde durmaktadır. Dijital etik kapsamında aile olumsuz davranışların farkında olmalı ve çocukları korumalıdır. Reid ve diğerleri Amerikan Pedriatri Akademisi tarafından yayınlanan *Pediatrics* dergisinde yer alan "Children and Adolescents and Digital Media" (2016) başlıklı makalelerinde ailelerin aile medya kullanım planı geliştirmesinin teşvik edilmesinin önemi üzerinde durmaktadır. Bu bağlamda dijital teknolojilerin hızla gündelik hayata entegre olmasıyla bu teknolojilerin planlı, bilinçli ve doğru kullanımının önemli olduğunu ve bir dijital aile sözleşmesinin gerekli olduğunu söylemek mümkündür.

Aile kavramı köken olarak Latince evcil köle anlamındaki "famulus" kelimesinden gelmektedir. "Familia", tek efendiye bağlı köle anlamına gelirken aynı zamanda kandaş, kayınlar topluluğu anlamlarına da gelmektedir (Hançerlioğlu, 1976, s. 34). Aile tanımı yapılırken bu kavramın zaman ve mekân içinde dinamik yapıda olduğu ve değişime açık bir toplumsal kurum olduğu gözden kaçırılmamalıdır. Sadece farklı toplumsal yapılar içerisinde değil aynı toplumsal yapı içerisinde dahi aile yapılarında ve özelliklerinde derin ayrımlar görülmektedir (Aslan, 2002, s. 26).

Türk Dil Kurumu'na göre aile, "Evlilik ve kan bağına dayalı, karı, koca, çocuklar ve kardeşler arasındaki ilişkilerin oluşturduğu toplum içindeki en küçük birlik" tir (Türk Dil Kurumu, t.y.). Bireyin bir kişilik kazanarak yaşadığı toplumun kurallarını öğrendiği, onunla bütünleştiği bir süreç olarak kabul edilen toplumsallaşma iki aşamada gerçekleşmektedir. Birinci aşama bebeklik ve çocukluğun ilk yıllarında oluşan kültürel öğrenmenin yoğun olduğu dönemi kapsamaktadır. Bu dönemde toplumsallaşmanın öğrenildiği ve kişiliğin oluşturulduğu en önemli kurum ailedir. İkinci dönem olgunluk dönemidir ve bu dönemde ailenin rolü ilk döneme oranla ciddi biçimde azalmakta ve arkadaş grupları, okullar, medya bu rolü üstlenmektedir (Giddens, 2012, s. 205).

Çocuk, "fiziksel, psikolojik, ekonomik ve toplumsal açılardan bir başkasının bakımına ve korumasına ihtiyaç duyan ve bu nedenle bir diğerine bağımlı, henüz kendi ihtiyaçlarını karşılayabilecek olgunluğa erişmemiş birey" şeklinde tanımlanmaktadır (Akt. Zeybekoğlu-Akbaş ve Dursun, 2010, s. 104). Başkasının bakımına ve korumasına ihtiyaç duyan çocukların aktif bir şekilde kullandığı dijital ortamların takip edilmesi güvenlik açısından önem arz etmektedir. Dijital çocukların bu mecralarda bıraktığı dijital izlerin denetlenmesi gerekmektedir (Aygül ve Apak, 2019, s. 172). Bu noktada dijital ebeveynlik önem kazanmaktadır. Teknolojiyi doğru, planlı ve bilinçli kullanan anne-baba çocuğu dijital teknolojilerin getirdiği risklerden korumak açısından önemli bir konuma gelmektedir. Manap ve Durmuş dijital ebeveynliği "ebeveynlerin dijital teknolojilerin çocuklar açısından risk ve fırsatlarının farkında olması,

çocukların problemleri kullanımını bilen, çocuklarını dijital dünyada kontrol edebilen ve olumlu rol model olabilen ebeveynlik rolü” şeklinde tanımlanmaktadır (2021, s.142).

Aile, arkadaş grupları ve medya kişiliğinin oturması ve iletişim biçimlerinin öğrenilmesi noktasında önemli unsurlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle yeni iletişim teknolojilerinin gelişip yaygınlaşmasıyla birlikte dijital teknolojiler de bireyin sosyal öğrenme süreci ve toplumsallaşması üzerinde etkili olmaktadır. Bu teknolojilerin sunduğu sosyal medya ortamları bireyin sosyalleştiği, arkadaşları ve ailesiyle iletişim kurduğu, benliğini sunduğu mecralar olarak karşımıza çıkmaktadır. Bireyler, günümüz iletişim teknolojileri arasında yer alan akıllı telefonlar ve tabletler aracılığıyla bebeklik döneminden itibaren kuşatılmaktadır. Bu çalışma, dijital teknolojiler tarafından kuşatılan bireylerin ve ebeveynlerinin kullandıkları teknolojiler hakkındaki farkındalıklarını analiz ederek uygulamada kullanılacak bir dijital aile sözleşmesi sunmayı amaçlamaktadır. Bu bağlamda çalışmada dijital teknolojilerin kullanımı ve yarattığı sonuçlara yönelik uzmanlar, ebeveynler ve çocuklar ile online görüşmeler yapılmış, elde edilen verilerden ve dünyadaki örneklerden faydalanarak çalışmanın sunduğu dijital aile sözleşmesinin maddeleri oluşturulmuştur. Çalışma, yapılan görüşmelerden yola çıkarak hem çocukların hem ailenin dijital teknolojileri kullanımının bilinçli bir şekilde gerçekleşmesi, dijital okuryazar olması ve sağlıklı bir toplumun oluşumu için dijital aile sözleşmesinin gerekli olduğunu öne sürmektedir.

Serbest Zaman, Dijitalleşme ve Aile

Dijital teknolojilerin gelişimiyle birlikte serbest zaman sürekli takip edildiğimiz bir zamana dönüşmüştür. Zorunlu zaman, boş zaman, serbest zaman, iş zamanı gibi kavramlara açıklık getirerek kavram karmaşasının önüne geçen Lefebvre, iş zamanı ve zorunlu zaman olarak mesleki iş için ayrılan zamanı; serbest zaman ile eğlenceye ayrılan zamanı; zoraki zaman ile ise ulaşım, formaliteler gibi iş dışı etkinliklere ayrılan zamanı kastetmektedir. Modern dönemde bireyin zamanını zoraki zamanın yoğun bir şekilde işgal ettiğine dikkati çeken Lefebvre, giderek önemi artan boş zamanın günümüzde bir şenlik ya da emeğin ödülü olmadığını, serbest ve özgür bir faaliyetten ziyade genelleştirilmiş gösteri, televizyon, sinema ve turizm faaliyetlerini içerdiğini dile getirmektedir (Lefebvre, 2010, s. 65). Serbest zaman kavramı ailenin devamlılığı ve aile üyelerinin sağlıklı iletişim kurabilmeleri açısından da önemli bir zaman dilimini oluşturmaktadır. Aile bağlarını güçlendirmek açısından aile içi serbest zamanı değerlendirmenin adı literatürde “amaçlı serbest zaman” olarak geçmektedir. Aile üyeleriyle birlikte gerçekleştirilen serbest zaman etkinlikleri aile üyelerinin iletişimlerini kuvvetlendirerek aile hissiyatı etkisi oluşturmakta ve aileyi birbirine bağlamaktadır. Böylelikle aileler çocuklarına düzgün yaşam biçimlerini sunarak sağlıklı birer birey olarak yetişmelerini sağlamaktadırlar (Cizmeci, 2015, s. 10).

Modernizme eleştirel açıdan yaklaşan Karl Marx, modernizmle birlikte ortaya çıkan yeni toplumsal düzenin temel gücünün kapitalizm olduğunu belirterek, kapitalizmin sadece ekonomide değil bütün kurumlar üzerinde etkin olduğunu ifade etmektedir. Bu bakımdan modernizm içinde yükselen yeni yaşam biçimlerinin temelinde kapitalizmin yattığını dile getirmektedir (Giddens, 2010, s. 20). Yapılan her etkinliğin pazarlanabilen bir yanı olmalıdır. Aileler çocuklarıyla ilgilenmek yerine parayla satın alınan tablet, telefon benzeri araçlarla onları oyalayabilmekte ve böylece serbest zamanlarını istedikleri şekilde kullanabilmektedir.

Kapitalizmle birlikte aile yapısının yanı sıra tüketim kavramının anlamı da değişmektedir. Ortaya çıkan tüketim toplumu, hiçbir toplumun gerçekleştiremeyeceği bir biçimde ve ölçüde insanların arzularını tatmin etme vaadi üzerine kurulmaktadır. Ancak arzunun tam olarak doyurulması tüketim toplumunun amacı değildir. Her arzu ve ihtiyaç yeni arzu ve ihtiyaçları doğuracak biçimde tatmin edilmektedir. Bu nedenle tüketicilik, yalanlara,

israf ekonomisine ve aşırılığa dayanmaktadır ve bu özellikler onun kötü işlediğinin değil düzgün işlediğinin göstergeleridirler (Bauman, 2005, s. 106-108). Her şeyin tektipleştiği bu dönemde bireysellik çok yüksek bir hâle gelmiştir. Bu nedenle hem toplumsal yapılar hem de aile kavramı değişime uğramaktadır. Berman, bu dönemi Marx'ın deyişiyle “katı olan her şeyin buharlaşıp gittiği, kutsal olan her şeyin dünyevileştiği” bir çağ olarak görmektedir (Berman, 2019, s. 27).

Özellikle dijital teknolojilerin gelişimiyle birlikte aile içi iletişim de değişime uğramıştır. Kapitalist sistemin gündelik yaşamın her alanına soktuğu, serbest zamanın önemli araçları hâline gelen dijital teknolojiler, bir yandan gündelik hayatı kolaylaştırırken diğer yandan çeşitli riskleri de beraberinde getirmektedir. Aile açısından düşünüldüğünde dijital teknolojiler hem çocuk hem ebeveyn açısından kolaylık sağlamakta fakat tehditler de oluşturmaktadır. Çocuklar eğitimden eğlenceye sosyal hayattan alışverişe ve oyuna kadar tüm etkinliklerini dijital mecralarda gerçekleştirmektedir. Aileler de aynı şekilde birçok faaliyeti dijital teknolojileri kullanarak sürdürmektedir. Hatta anne-babalar ebeveynlik rolleri hakkında gerekli bilgiye bu teknolojileri kullanarak erişmektedir. Gül-Ünlü ve Kesgin (2021, s.169) bireylerin ebeveynlik rolüne ilişkin ihtiyaçları doğrultusunda bilgi aramak ya da tavsiye almak için dijital iletişim araçlarından yararlanmaya başladıklarını belirtmektedir. Bu durum hem çocuk hem ebeveyn açısından bilinçli kullanımı ve sağlıklı bir iletişimi teşvik eden birtakım kuralların gerekliliğini ortaya koymaktadır. Öztürk ve Derin (2022) ebeveynler tarafından uygulanan değişken oranlı kural ve kuralsızlıkların aile içerisinde iletişimlerin hem instabil bir zemine kurulmasına hem de güven ve istikrardan uzak disfonksiyonel bir zemine ilerlemesine neden olduğunu belirtmektedir. Bu nedenle sağlıklı bir aile yapısının ve bilinçli bir toplumun oluşumu için her kesime sorumluluklar yükleyen kuralların belirlenmesi önem arz etmektedir. Bu kuralları belirleyen ve gözeten bir dijital aile sözleşmesi sağlıklı aile içi iletişimi gerçekleştirmek açısından önemli bir araçtır.

Dijitalleşmenin Aile Üzerinde Yarattığı Risk ve Fırsatlar

Elder, Modell ve Parke'nin (1994) belirttiği gibi sosyal değişimin çocuklar ve ergenler üzerindeki etkisini anlayabilmek için öncelikle yapılması gereken şey onun aileye olan etkisini incelemektir. Eş deyişle günümüzde genç yetişkin, ergen ve çocuklar için Z ve Alfa kuşağı gibi tanımlamaların özünü anlamak öncelikle aile kavramını anlamaktan geçmektedir. Etimolojik olarak bakıldığında, aile kavramı köken olarak Latince'de evcil köle anlamındaki “famulus” kelimesinden gelmektedir. “Familia”, tek efendiye bağlı köle anlamına gelirken aynı zamanda kandaş, kayınlar topluluğu anlamlarına da gelmektedir (Hançerlioğlu, 1976, s. 34). TDK (t.y) aileyi “evlilik ve kan bağına dayanan, karı, koca, çocuklar, kardeşler arasındaki ilişkilerin oluşturduğu toplum içindeki en küçük birlik olarak” tanımlamaktadır. Adı geçen en küçük birliğin dâhil olduğu yapı toplumdur. En küçük yapının bir parçası olan bireyin belli bir noktadan sonra toplumsallaşması beklenmektedir. Aile bir anlamda onu bu sürece hazırlamanın ilk aşaması olan bebeklik ve çocukluk dönemindeki başat kurumdur. İkinci aşamada ise ailenin rolü giderek azalmakta arkadaş grupları, okullar, medya başat pozisyona geçmektedir (Giddens, 2012, s. 205). Dijital teknolojilerin gelişimiyle birlikte bu teknolojiler de bireylerin sosyalleşmesi üzerinde etkili olmaya başlamıştır. Günümüzde 1-3 yaşındaki bebeklikten çocukluğa geçiş döneminde bile telefon ve tablet kullanılabilir. Bu cihazlar ailenin öğretici ve toplumsallaştırıcı kurum rolünü üstlenebilmektedir.

Çocuk- ebeveyn ilişkisi sadece çocuğun bebeklikten çocukluğa geçiş dönemine sıkıştırılmaz. İlk çocukluk (3 ve 6 yaş), ilkökul ya da ikinci çocukluk (7 ve 11 yaş) ve ergenlik dönemi (12 ve 18 yaş) de aynı ilk yürümeye başlayan çocuk dönemi gibi kendine has özellikler barındıran dönemlerdir. Özellikle yukarıda bahsedildiği gibi dijital teknolojilerin çok erken yaşlarda çocuğun günlük yaşam aktivitelerinden biri olması hem günümüz çocuklarını eski

kuşaklardan tamamen farklılaştırmış hem de çocuk-ebeveyn ilişkisini bambaşka bir forma sokmuştur. Lahikainen, Paavonen, Kraav ve Taimalu projelerinde¹ beş yaşındaki çocukların bile kendi günlük yaşamlarını yetişkinlerin tahmin ettiğinden daha iyi “anladığını” ve ebeveynlerin, çocuklarının endişelerinin ve korkularının farkında olduklarını düşünseler de aslında farkında olmadıklarını ortaya koymuşlardır (Lahikainen, 2017). Proje ortaya koyulduğundan bu yana neredeyse 20 yıl geçmiş ve o günden bugüne teknoloji ve medya kullanımları dramatik biçimde değişmiştir. Çocuklarının televizyon ve bilgisayar gibi araçlarla olan ilişkisinden habersiz olan ebeveynlerin telefon ve tabletle olan ilişkileri konusunda da benzer bir tutumu sürdürmesi beklenebilir.

Dijital teknolojilerin aile adına etkilediği en önemli hususlardan biri serbest zamanın değerlendirilme biçimindeki değişimdir. Bu zaman dilimi içerisinde ailelerin beraber vakit geçirdikleri zamanın yerini ailedeki bireylerin her birinin kendi telefonlarına bakarak geçirmeleri doğal olarak bireyselliği beraberinde getirmektedir. We are Social ve Hootsuite’in Dijital 2022: Küresel Bakış Raporu’nda (2022) bir insanın ortalama 7 - 8 saat uyuduğu düşünüldüğünde tipik bir internet kullanıcısının ayakta geçirdiği vaktinin yüzde 40’ından fazlasında online olduğu ortaya konmuştur. Bu insanların ayakta yaptığı diğer aktiviteler düşünüldüğünde (iş dâhil olmak üzere dışarıda geçirilen zaman, yemek ve benzeri ev işleri, kişisel bakım, televizyon ve gazete gibi analog medyaların tüketimi, evde yapılan işler ve dersler vb.) bu durum aile içi bireyselleşmenin bir boyutu olarak görülebilir. Bununla beraber bireylerin, iş ya da okul zamanı olan saat dilimlerinde de online olabilmeye ihtimali vardır. Çalışmanın başında da belirtildiği gibi sosyal değişimi anlama noktasında sadece çocuklara bakmak yeterli değildir. Yukarıdaki tablodan görüldüğü gibi dijitalle olan münasebetlerinde sıkıntı yaşayan ve dijital araçları bilinçli kullanma konusunda yardıma ihtiyacı olanlar sadece çocuklar değil, aynı zamanda yetişkinlerdir.

Dijitalleşmenin hayatımızda böylesine yer edinmesiyle hem çocuklar hem ebeveynler yaptıkları paylaşımlarla hem kendilerinin hem başkalarının dijital izlerini bu mecralarda bırakabilmektedir. Özellikle benlik sunumunun dijitalle yansması, çocukların fotoğraflarının ebeveynleri tarafından sosyal medya hesapları üzerinden paylaşılmasına yol açmış ve çocukların mahremiyetini tehlikeye atacak noktaya getirmiştir. Ebeveynlerin çocuklarının fotoğraflarını, videolarını veya kişisel bilgilerini sosyal medya hesapları üzerinden paylaşması durumu olan *Sharetting*² bu bağlamda karşımıza çıkan önemli bir konudur. Ebeveynler bazı durumlarda çocuklarının fotoğraflarını ve bilgilerini sosyal medya hesaplarında yayınlatabilmektedir. Bu durum çocuğun mahremiyetini zedelemekte ve çocuğun bilgilerinin kötü niyetli kişilerce ele geçirilmesi zafiyetini oluşturmaktadır. Bunun sonucunda dijital ortamlarda çocuklar çevrimiçi birtakım risklerle karşı karşıya kalmaya başlamıştır. Medyanın uygunsuz kullanımı sonucunda mahremiyet eksikliği, yanlış bilgi edinme ve kendileri hakkında özel bilgileri paylaşma gibi problemler ortaya çıkabilmektedir (O’Keefe, 2011, s. 802). Benzer şekilde çocukların dijital bağımlılıklarının artmasıyla birlikte çocuklar içerik tüketen konumdan içerik üreten kullanıcılara dönüşmüştür. Bu noktada çocukların, izledikleri içeriklerden esinlenerek ürettikleri içeriklerin denetlenememesi, bu içeriklerin ebeveynlerin kontrolü

¹ Bu ekibin projesinin ismi “Media and Children’s Well-Being in Cultural and Societal Context” olup proje 2003 yılında yapılmıştır.

² *Sharetting*, “çocukları hakkında sosyal medya hesaplarından detaylı ve düzenli olarak paylaşım yapan anne-baba yani ebeveynlerin eylemleri” olarak tanımlanmıştır (Collins Dictionary, 2015). Kelime ‘paylaşım’ anlamına gelen “Share” ve ‘Ebeveynlik’ anlamına gelen “Parenting” kelimelerinin birleştirilmesiyle türemiştir.

dışında üretilmesi, ebeveynlerin kontrolünde dahi olabilse ticari bir amaçla paylaşılması, çocukların mahremiyetini zedeleyecek ciddi problemleri de beraberinde getirmiştir.

Dijital teknolojileri kullanmanın çocukların üstündeki olumsuz etkilerinden biri de dışlanmadır. Sosyal medya bir yandan çocuklar arasındaki bağlantıyı kolaylaştırmakta, aidiyet duygusunu ve sosyal etkileşimi desteklemekte, diğer yandan aidiyet duygusunu olumsuz etkileyen “dışlanma” gibi deneyimlere karşı çocukları savunmasız bırakmaktadır (Allen vd., 2014, s. 22). Yapılan bir çalışma, Amerika Birleşik Devletleri’nde 2 yaşındaki çocukların %92’sinin dijital ayak izine sahip olduğunu tespit etmiştir (Akt. Nottingham, 2019, s. 17). Dijital teknolojilerin kullanımının çocuklar açısından yarattığı diğer bir olumsuz durum dijital kaçırılmadır. Dijital kaçırılma, bir çocuğun adının ve soyadının, yaşadığı evin, okul bilgilerinin, yaşının, fotoğraflarının kısacası tüm kişisel verilerinin internette yayınlanması durumu olarak tanımlanmaktadır (Nottingham, 2019, s. 17). Dijital ortamda bir çocuğun kimliğinin ifşa edilmesi, çocuğun kaçırılması tehlikesini ortaya çıkarabilmektedir.

Lahikainen (2017) çalışmasında medya vasıtasıyla ailede gerçekleşen toplumsallaşmanın nasıl değişime uğradığını aktarmaktadır. Ona göre (1) medya araçları aile fertlerinin normalinden daha erken bir şekilde farklılaşmasına yol açmakta ve (2) ailenin iletişimini karmaşıklaştırmaktadır. Medya aile iletişimini karmaşıklaştırırken şu dört alt maddede bunları ortaya koymaktadır:

- (a) Grup içi ve grup dışı arasındaki sınırları bulanıklaştırmaktadır,
- (b) Aile üyeleri ile birlikte olmanın alternatiflerini artırmaktadır,
- (c) Hem ebeveynler hem de çocuklar eskiye kıyaslandığında bazı konularda tecrübeli ve bazılarında tecrübesiz olduğundan aralarındaki ilişki karmaşık bir hâl almaktadır,
- (d) Aile arasındaki uyum hiç olmadığı kadar yaş temelli bir hâle gelmiştir.

Lahikainen’in 1 numaralı tespiti çok değerlidir. Bu tespit en temelinde farklı medya araçlarını kullanan ve birlikte vakit geçirme konusunda eski aile tipine göre oldukça eksik kalan ebeveyn ve çocukların farklılaştığını vurgulamaktadır. Eş deyişle bu tip bir aile, aileden beklenen sosyalleşme sürecini ortaya koyamayacak ve sağlıklı bir toplum ortaya çıkacaktır. Bu tespit çalışmada araştırma sürecinin bir parçası olmakla beraber ortaya konulan dijital aile sözleşmesinin bu dejenere edici süreci bir nebze de olsa azaltması beklenmektedir. Lahikainen’in tespitlerinden çalışma kapsamında yapılan araştırmayı en çok ilgilendiren kısımlar 2. madde ve onun alt başlıklarıdır. Çünkü tüm bu maddeler sözleşmenin temel amacı olan dijital bilinç geliştirme sayesinde aşılabilmektedir. Örneğin grup içi ve grup dışı arasındaki sınırların bulanıklaşması noktasında çocukların normalde sadece aile bireylerinin (misafirlik gibi özel durumlar dışında) girebildiği odalarına internet sayesinde anonim ya da anonim kişiler sanal yoldan girebilmektedir. Bu da çocukta bir kafa karışıklığı ortaya çıkarabilmektedir. Sözleşme bu gibi noktalarda bilinç geliştirerek bu kafa karışıklığını giderme gayretindedir. Dijitalin getirdiği tüm bu riskler yine dijitalin getirdiği fırsatlarla aşılabılır. Eskiden iş ve okul zamanında iletişim kurması zor olan aile bireyleri dijital teknolojiler sayesinde bu bariyeri aşabilmektedir (b maddesi). Buna ek olarak YouTube Kids, Google Family Link ve Ekran Süresi (Androidlerde Dijital Sağlık/Dijital Denge olarak geçer) gibi programlar sayesinde ebeveyn, çocuğunun dijital tüketimi hakkında gerçekçi bilgilere sahip olarak hem onu yönlendirip hem de kötü niyetli insanlardan koruyabilmektedir. Bunlara ek olarak sürekli yenilenen bir ekosisteme sahip olan internet ve sosyal medya hakkında haftalık aile sohbetleri bu konuda aile fertlerinin bilincini artırabilmektedir. Ayrıca hem günlük saat kısıtları hem de genel olarak çevrimiçine yönelik planlamalar ailenin eski işlevini yerine getirmesine ve birlikte vakit geçirmesine imkân sunmaktadır.

Yöntem

Araştırmanın Amacı ve Yöntemi

Çalışma, dijital teknolojilerin doğru kullanımına yönelik ebeveyn ve çocuk arasında gerçekleştirilecek bir dijital aile sözleşmesi ortaya koymayı amaçlamaktadır. Nitel yöntemle dayalı yarı yapılandırılmış görüşme tekniğinin kullanıldığı çalışmada dijital aile sözleşmesinin maddelerini oluşturmak amacıyla uzmanlar, ebeveynler ve çocuklar ile üç ayrı görüşme yapılmış, literatürden ve dünyada yer alan sözleşmelerden faydalanılmıştır. Çalışmanın etik kurul onayı Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimler Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu'nun 18.08.2022 tarihli toplantısında, 16 sayılı karar ile alınmıştır.

Çalışma Gurubu

Araştırma uzmanlar, ebeveynler ve çocuklar ile gerçekleştirilmiştir. Araştırma sırasında çalışma gruplarına farklı sorular sorulmuştur. Her grup ile online olarak farklı zaman diliminde görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Araştırma kapsamında hazırlanan soruların yanı sıra bu üç grubun dijital teknolojilerin kullanımına yönelik belirttiği fikirler de dikkate alınmıştır. Eğitimci ve psikologlardan oluşan 4 uzman, farklı meslek gruplarından 7 ebeveyn ve 4 çocuk ile toplamda 15 kişiyle görüşme gerçekleştirilmiştir. Konunun her kesimi ilgilendiren bir konu olması sebebiyle görüşmeciler basit rastgele örnekleme yöntemine göre seçilmiş herkesin katılmasına imkân sunulmuştur.

Verilerin Toplanması

Görüşme tekniği ile yapılan araştırma Zoom uygulaması üzerinden gerçekleştirilmiştir. Verilen cevapların ve kayıtların kimseyle paylaşılmaması kaydıyla katılımcıların gönüllü rızasıyla görüşmeler video ve ses olarak kaydedilmiştir. Araştırmaya katılan uzmanların ebeveynlerin ve çocukların her birinin isteği üzerine öğle ve akşam saatlerinde görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Yapılan görüşmeler en az 90 dakika en fazla 120 dakika sürmüştür. Görüşmeler sonunda araştırmada toplamda 310 dakika süreye sahip 24 sayfa veri elde edilmiştir.

Verilerin Analizi

Araştırmadan elde edilen veriler fenomenolojik yaklaşıma göre analiz edilmiştir. Güler ve arkadaşları (2015, s. 240) insanların deneyimlerinin, tecrübelerinin onları tecrübe edenler için anlamlı olduğunu araştırmacının ise bu deneyimleri analiz etmekle mükellef olduğunu belirtmektedir (Güler vd., 2015, s. 240). Patton (2002, s. 24) bireylerin bir olayı nasıl algıladığının, tanımladığının, hatırladığının, anlam yüklediğinin metodolojik açıdan değerli olduğunu söylemektedir. Bu bağlamda görüşmelerden elde edilen 24 sayfalık veri literatürde yer alan dijital aile sözleşmeleri de dikkate alınarak analiz edilmiş ve bulgular nitel yöntemle uygun olarak değiştirilmeden çalışmada sunulmuştur.

Çalışmada dijital aile sözleşmesiyle ilgili yarı yapılandırılmış görüşme yapılmıştır. Bulgular kısmında görüşme yapılan uzmanların, ebeveynlerin ve çocukların sunduğu fikirlerden elde edilen veriler analiz edilmiştir. Ancak görüşme sonucunda elde edilen verilerin zenginliği sebebiyle araştırmanın bulgularının tamamına makalede yer verilmemiştir. Çalışmada görüşmecilerden elde edilen yaygın ve ortak görüşler belirtilmiştir. Çalışma sonrasında bu bulgular yorumlanarak sözleşmeye uygun maddeler düzenlenmiştir. Analizde görüşülen uzmanlar U1, U2, U3 ve U4 şeklinde, ebeveynler E1, E2, E3, E4, E5, E6 ve E7 şeklinde, çocuklar ise Ç1, Ç2, Ç3 ve Ç4 şeklinde tanımlanmıştır.

Bulgular

Çalışmada elde edilen bulgular uzmanların, ebeveynlerin ve çocukların cevapları temel alınarak konu bağlamında tematik olarak analiz edilmiştir. Analizde oluşturulan temalar literatürde yer alan ve sözleşmenin ana konusunu kapsayan kavramlar temel alınarak oluşturulmuştur. Analizde kullanılan bu kategorileri şu şekilde sıralamak mümkündür: Sözleşmenin ve sözleşmede kullanılacak dilin geliştirilmesi, dijital ortamlarda çocukları bekleyen tehlikeler, çocukların ve ebeveynlerin beklenti ve sorumlulukları, aile içi iletişimin doğru dijital teknoloji kullanımında önemi, dijital ortamda otokontrol ve denetimin sağlanması, dijital bağımlılık ve bağımlılığa karşı alınabilecek önlemler, dijital teknolojilerin kullanımına dair bilgi ve dijital medya okuryazarlığı, sözleşmeye uyulmaması durumunda geliştirilecek önlem mekanizmaları.

Sözleşmenin ve Sözleşmede Kullanılacak Dilin Geliştirilmesi

Görüşmelerde sözleşmenin geliştirilmesi konusunda çocuklara yönelik hazırlanan kurallara dair yapılması gereken düzenlemeler konusunda çocuğun beklentilerinin ve alışkanlıklarının göz önünde tutulması gerektiği üzerinde durulmuştur. Bu görüşlerden bazılarını aşağıdaki şekilde belirtmek mümkündür:

- “Düzenlediğiniz metinlerde genelde çocuktan istenilen kısımlar var. Benim çocuğum ben böyle bir sözleşmeyi sunduğum zaman bana şunu sorar ‘sen benden bunları istiyorsun da senin taaddüttün ne’ der bana. Çocuk bunu sorar yani ben bunu yapmayayım ama o arada ne yapacağız. Orada belki şunları da eklemekte fayda var senden bunları istiyorum fakat karşılığında her gün 30 dakika en sevdiğin oyun, seçtiğin bir oyunu her gün oynayacağız düzenli demek” (U1).
- “Çocuklar bu düzene alıştıktan sonra bu dijital platform sözleşmesine uymaları birazcık çok zaman alır. O yüzden de ebeveynlerin belirleyeceği kısımlarda ebeveynler için belirli yaptırımlar olması gerekir çocuğun bu sözleşmeye uymadığı kısımlar için. E şimdi evin içerisinde uyulmayan kurallar için bu durumlarda sözleşme karşılıklı çocuk ve ebeveyn tarafından imzalandığı taktirde çocuğun konfor alanını daraltmış olacağız. Bunun için çocuğun buna uyuması için uyumadığı taktirde bazı yaptırımlar olması gerekir” (U2).

Ebeveynlere yönelik hazırlanacak maddelerin ebeveyne yükümlülük sağlayacak şekilde düzenlenmesi gerektiği belirtilmiştir. Ebeveynlere yönelik yapılacak düzenlemelere yönelik görüşlere örnek olarak şu ifadeler verilebilir:

- “Ebeveynlerle ilgili eklenecek maddelere ‘Çocuğumun rızası olmadan fotoğraf ve videolarını hiçbir sosyal medya kanalında paylaşmayacağım’. Çünkü en azından ondan isteklerim var ama bak burada bende eşit bir şekilde aynı saygın iletişimi sana danışıyorum. İstişare ediyorum. Sen müsaade edersen paylaşacağız, etmezsen paylaşmayacağız. Eşitiz” (U1).
- “Çocuğun beyanı, ebeveyne verdiği bir sözden ziyade sözleşme olabilmesi için ebeveyne epeyce bir yükümlülük vermemiz lazım. ‘İzin alacağım’ ifadesi itici gibi o yüzden ‘bilgi vereceğim’ ifadesi kullanılabilir. Bilgi verdiğinde işte sosyal medyada edindiği arkadaşları yeni başladığı bir oyunu, o oyunun aşaması vs. aslında o zaman anne baba olarak zaten yeter ki bilgim olsun oluyor. Yani izinden ziyade bilgi vereceğim. Arkadaşlarımdan söz edeceğim gibi şeyler olabilir. Onu da bağlasın.” (U4).
- “Sözleşmede ebeveyn kısmını çoğaltabiliriz, çocuk kısmı biraz tepki alacak gibi. Çocuğum bunu pek kabul edebileceğini zannetmiyorum” (E2).
- “...bu ortak hükümler sonrası bir ‘çocuk’ ismi açılarak, şunu es geçerek söylüyorum bu arada yaş grubu itibari ile 0-6, 0-12, belki 12 belki 18, 6 ya da 5 kesişme noktalarını bilemiyorum o da düşünülebilir. Çocuk şunu söylerse ‘çocuk’ bölümünde ismi yazan diyelim ki Hüseyin 11 yaşında bilinç durumu ile bilişsel durumu değiştirmeye yöneliktir. Farkında olduğu şeyi problemi amacı ifade eden bir cümle olmalı hani ‘ben bunu eğlenmek maksadıyla kullanıyorum ama vaktimi ziyan edebileceğinin de farkındayım’ ya da devamında işte ‘aklıma gelen tehlikeli ya da şüpheli gördüğüm durumlarda anne, babama ve kardeşime haber vereceğim ya da onların görüşünü alacağım’. Daha düzgün ifadelerle Türkçe ile ifade edilebilir ‘beğendiğim hoşuma giden ve yeni öğrendiğim bilgileri ailemle paylaşacağım böylece sizi aileme bir zenginlik kazandıracam’ ve ‘tedirginliklerimi ve çekincelerimi paylaşacağım’ anne ve baba örnek olmalı, özellikle örnek olma ya da benim de bu kurallara uymam gerektiğinin” (U4).

- “Anne ve babaların çok basit bir tarzda da olsa eğitime tabii tutulmasından yanayım. BTK Akademi çok başarılı bir şekilde ve basit bir düzeyde de olsa ele almış. Bu tarz bir eğitim süresi üzerine aslında sözleşmenin imzalanması ve tasarlanması da olabilir” (U3).

Geliştirilecek sözleşmenin hem çocuk hem ebeveyn için ortak sorumluluk alanları belirlemesi gerektiğine dair fikirler öne sürülmüştür. Bu fikirlerden bazılarını aşağıdaki şekilde ifade etmek mümkündür:

- “Özellikle anne-baba veya ebeveynler arasında imzalanacak bir sözleşmenin kesinlikle özel bir ortamda gerçekleştirilmesi, çocuk bunu değerli kılacak ki, anne-baba gözünde de değerli bir yerde olacak ki, çocuğun tepkileri ve ona verdiği değer bu şekilde yansısın. Yeri gelecek özel bir ortamda, imzalayacaksınız. Ama çocuk bunu özelleştirmesi gerektiğini düşünüyorum. Dediğim gibi süreç odaklı olursa yani eğitimler boyutunda çalışmalar yapıp sonrasında sözleşme imzalanırsa çok daha verimli olacaktır ve bu sözleşmede veya işte anne babaların çocuklarla konuştuğu anlaştığı birçok şeyde şunu görürüz ‘somut ödüllendirme’. Bunun değil de daha çok soyut ve aile içi ilişkileri özendirerek ve aile içi nitelikli hâle getirecek çalışmalara yönlendirme. Hep birlikte bir doğa yürüyüşü, film izleme gibi farklı aktivitelerin ve kültürel yapımızı bozmayacak aile içi ilişkileri tam tersine olumlu yönde etkileyecek aktivitelerle birlikte ödüllendirilmesi çok önemli. Çünkü çocuk hep sonuç odaklı yaşıyor. ‘Ben bunu yapıyorum bu anlaşmaya uyuyorum ama sonucunda ne var?’ diye düşünecektir. Bu yüzden bu buradaki bağlamlar önemli. Biz eğitimcilerin bu konudaki örnek rol model oluşu önemli” (U3).
- “Burada ebeveyn şunu diyebilmeli ‘Ben uyarılırsam ve uyarıldığım taktirde bu uyarıyı dikkate alacağım ve uyuyacağım’ yani kendi beyanı. Sosyal medya ile ilgili hangi vakit olursa olsun kullanım saatinde çocuğun sorularını cevaplayacağım yani çocuğu için kendine bağlayacak şeyler. Bunun dışında beraber ortak kullanım alanları, ortak eğlenceler belki aralara üretmek için uğraşılabilir konulabilir. Yine beyanlardan biri şu olmalı; gezi, inceleme gibi durumlarda sosyal medya kullanmayacağız. Bir müze, tarihi mekân veya doğa gezisinde. Son bölümde de ‘verimli gelecek için sözleşmeyi imzaladım ve buna uymayı taahhüt ediyorum’ bağlamında amacı sonucu bitiren. Genel çerçeveyi belirleyen de bunlar. Sonuç itibariyle yaş grubu önemli olabilir, daha yalınlaştırılabilir farklılaştırılabilir. Çünkü artık her yaş grubunda yürümeye başlayan eline tablet alıyor” (U4).
- “Biz burada kendi iç disiplinimizle örnek olalım. Çocuktan da bir beyan alalım isteyebiliriz ama çocuk bunu imzalamakta, imzalsada da uygulamakta tereddüt edebilir. Ben hakkaniyet vurgusunu özellikle esas alıyorum. Veliyi de çocuğu da bağlayan şeyler olmalıdır” (U4).
- “Ama çünkü çocuğa da ama ebeveynin şöyle bir not düşülebilir aynı şey çocuk için de olabilir acil aramalar, ev, iş yeri, okul vs. şu bu durumlarında gibi kayıt düşerek haricinde, ekransız zamanlara uyulacaktır diye taaddüt ediyorum” (U4).

Teknik olarak sözleşmenin geçerlilik süresine, güncellenmesine, açık uçlu maddeleri içermesine dair görüşler mevcuttur. Bunun yanı sıra sözleşmenin diline yönelik biz dilinin kullanılmasına dair görüşler vardır. Bu görüşlerden bazılarını şu şekilde sıralamak mümkündür:

- “Sözleşmenin geçerlilik süresi noktasında özellikle küçük yaş grubunda hani küçük adımlar ilkesi çok daha önemlidir. Yani zamanı ama 15 günlük 20 günlük periyotlar halinde güncellenmesi veya ileriki yaş grubunda daha da geniş çaplı zaman dilimlerine ayrılması çok daha önemli olacaktır. Açık uçlu maddeler bırakılması çocuklar için daha verimli olur” (U3).
- “Başta o gereklilik vurgusunda ya da niçin bu sözleşmeye gerek duyuldu, amacı ne kullanımı ne, uyulmadığı takdirde hep ‘biz’ vurgusu var. Eylemler hep ‘biz’le bitiyor. Biz eğlenmeyi de biliriz, biz bunun sınırlı olmasının farkındayız. Şimdi yaptırımlar bölümünde de biz buna uyarız. Yine ‘biz’li. Ama bağlayıcı taaddütler kısmında da ‘ben’li. Şunu yaparım, ederim, bilgilendiririm, paylaşıyorum. Yani orta bölüm ben dili. Baş ve son biz diliyle olursa sanki çözeriz gibi geliyor” (U4).

Dijital Ortamlarda Çocukları Bekleyen Tehlikeler

Dijital ortamlarda çocukları bekleyen tehlikelerle ilgili görüşlere baktığımızda uygunsuz reklamların, çevrimiçi içeriklerin, izleme teknolojilerinin, algoritmaların ve virüslerin yarattığı dijital gözetimden kaynaklanan tehlikeler olduğuna dair görüşler belirtilmiştir. Bu görüşlerden bazıları aşağıdaki gibidir:

- “Çocuklara güvenli interneti nasıl sağlayabiliriz noktasında uygunsuz reklam içerikleri, çevrimiçi oyunlar, çocuk hangi YouTuberları izliyor? gibi. Mesela çocuğa YouTube hesabı açılıyor, ama hesabı açarken çocuğa ayrı bir mail hesabı olarak açılıyor. Hâlbuki YouTube hesabı açılırken bunu kendi hesabınızdan ve mail adresinizden açın ki çocuğun geçmişe yönelik izleme geçmişini, hangi YouTuber izliyor, hangi içerikler var kendi hesabınızdan geriye dönmek inceleyebilirsiniz” (U1).

- “Ben algoritmalar üzerinden örnek vermek istiyorum. Bu sene benim hazırlık senem tabi kendimi kısıtlamak istiyorum ama kısıtlayamıyorum. Çünkü sosyal medya artık çağımızın bir gerçeği. YouTube’a giriyoruz Instagram’a giriyoruz. Ben fark ettiğim bir şeyi söylemek istiyorum. YouTube’da ve Instagram’da karşımıza çıkan reklamlar gerçekten bizi bağımlı yapmaya yönelik. Bence YouTube’un bir yapay zekâsı var ve bu yapay zekâ algoritma üzerinden bizim nelerden hoşlandığımızın kaydını tutuyor ve verilerini topluyor ve karşımızda bununla ilgili bizim beğenebileceğimiz videolar çıkartıyor” (Ç1).
- “Bazen YouTube’da ve Instagram’da virüs koruyucular diyorlar fakat ben bunları hiçbir şekilde inanmıyorum. Onlar da bizim tabletimizi ve telefonumuza virüs kaptırabilir. Bu siteler ünlülerin özel hayatları ile ilgili yalan haberler yayınlıyorlar” (Ç2).

Dijital ortamlarda çocukları bekleyen tehlikelerden birinin de siber zorbalık olduğuna dair görüşler belirtilmiştir. Buna örnek olarak aşağıdaki görüş verilebilir:

- “Yüzüme şekillerle değiştirerek anlıma yazılar yazarak benimle dalga geçtiler. Bunu normal hayatta da yapıyordu. Biz onu hep uyarıyorduk çünkü iyi niyetli bir çocuktur. Fakat sosyal medyada yaptığı bu davranışı normal hayatta da bize yansıtmaya devam etti. Biz onu uyardık ama o bu davranışları devam ettirdi biz de onunla arkadaşlığımızı kesmek zorunda kaldık. Artık bu yüksektir iki de bir bağımlılık ve zarar vermeye başlamıştı” (Ç3).

Dijital ortamlarda var olan tehlikeler arasında kimlik hırsızlığı, dolandırıcılık, bilinmeyen kimseler tarafından gelebilecek zararlar olduğundan bahsedilmektedir. Bu görüşlerden bazıları şu şekildedir:

- “Instagram’da bazı kişiler sırf takipçi kasmak için, sırf beğeni almak için önerilenler kısmında rastgele tanımadığı kişilere istek atıyorlar. Böyle yapıldığını sosyal medyanın bir anlamı kalmıyor. Bence takipçi kasmak sana bir para kazandırmıyor, ödül de verilmiyor bence bu gereksiz bir şey” (Ç3).
- “Mesela ben Valerian oyununu oynarken sağ alt köşede sohbette birileri devamlı adın ne, sen kimsin diye soruyor. Onun ne amaçla yaptığını da bilmiyorsun. Tanışmak veya iyi geçinmek anlamında mı yapmak istiyor, yoksa hesabını ele geçirmek gibi kötü amaçla mı yapmak istiyor. Bunu bilemiyorsun” (Ç3).
- “Oyunda satın almalarla ilgili benim bildiğim kadarı ile kimlik bilginizi vermeniz gerekiyor. Mesela Paribu da bir şey satın alacaksın kimliğini vermen gerekiyor. Güvenli olup olmadığını bilmiyorsun benim bu gibi uygulamalar senin kimliğini istiyor. Mesela bir web güvenlik. Web sitesinde üst tarafta güvenli diyor ama o site güvensiz oluyor ve bizim bilgilerimizi çalabiliyor” (Ç3).

Dijital ortamlarda çocuklara yönelik bir tehlikede psikolojisini bozan şiddet içerikli dijital unsurların bulunmasıdır. Özellikle dijital oyunların yarattığı psikolojik problemlerin çocuklara yönelik tehdit oluşturduğuna dair görüşler mevcuttur. Bu görüşe örnek olarak şu ifadeler verilebilir:

- “Mavi Balina gibi oyunlar hem kendinize hem de çevrenizin psikolojisini bozuyor. Bununla baş edemeyiz çok büyük sıkıntılar yaşıyor. Oyunun dediği gibi intihar etmiyorsun ama sonra psikolojim bozuluyor ve kendin intihar etme noktasına geliyorsun. Çok kötü alışkanlıkları oluyor. Bence böyle oyunlarda çok kötü, ailemize böyle oyunları söylememiz ve oynamamamız gerekiyor. Mesela bir buluşmada birbirinizi daha önce gördüyseniz ve çok yakınsanız, ayrıca okuldan arkadaşınızsa görüşebilirsiniz bunda bir sakınca yok bence. Eğer sosyal medyada tanışmışsınız abinize beraber gidebilirsiniz buluşmaya. Oyunlar psikolojimizi iyiye götürmüyor diye psikolojimizi bozuyorlar. Ben şiddet içerikli oyunlara çok karşıyım fakat çevremizdeki insanlar bunu dinlediği için biz de etkilenebiliyoruz” (Ç4).

Çocukların ve Ebeveynlerin Beklenti ve Sorumlulukları

Görüşmelerde ebeveynlerin çocuklara karşı ilgisinin çocukların dijital teknolojileri kullanımını etkilediğine dair görüşler ortaya konmuştur. Elde edilen bulgulara göre temelde çocukların görünür olmak istediği ifade edilmektedir. Bu görüşlerden bazılarını aşağıdaki ifadeler örnek verilebilir:

- “Bir evde çocuk huzurluysa, mutluysa, babası ve annesiyle doyumsal bir şekilde sohbet edebiliyorsa zaten tabletle eğilime geçmiyor. Benim o gün işler ters gittiyse, ruh halim birazcık kötüyse, yorgunsam, işim yoksa ve çocukla ilgilenmezsem çocuk tabletle eğilimi gittikçe yükseliyor. Fakat ben mutluysam, çocukla ilgileniyorsam, çocuktan bana talep geliyor. ‘Bugün ne oynuyoruz, anne ne izleyelim, anne bugün bunu yapalım’ diyor. Dolayısıyla anne ve babaları ikna edebilmek için şu sınırlandırmaları yaparken, içerik kısıtlamaları ve yaş gelişimine göre, kısıtlamalar gerekebilir” (U1).

- “Veli Akademisi” çalışmamız oldu. Bu akademide velileri çağırdık ve aileler sandı ki ben ‘interneti kapatın, televizyonu kapatın vs.’ şeyler söyleyeceğim. Yaptığımız çalışmanın sonunda şöyle bir cümle ile başlamıştım; ‘Çocuklarınız sizden ne istiyor?’ diye. Bütün çocuklara tek tek sormuştum; ‘Anneniz ve babanız karşınızda olsa onlara ne söylemek isterdiniz?’ diye. O kadar güzel ve kaliteli şeyler söylediler ki; anneleri ve babaları okurken ağladılar. Çünkü çocuklar görünmek istiyorlar” (E6).

Sorumluluğun sadece aileye ait olmaması çocukların da bilinçli davranması gerektiğine dair görüşler vardır. Bu görüşlerden bazıları şunlardır:

- *Bence her şey ailenin sorumluluk alanıyla ilgili olmamalı. Ben hem ebeveyni hem çocuğun daha bilinçli davranması gerektiğini düşünüyorum. Çünkü bu ülkede maalesef ki fırsat eşitsizliği var. Herkes sosyal medya ve internete aynı fırsatlar altında erişemiyor. Herkesin sosyal medya hakkında bu kadar bilgisi yok. Belki de annesi ve babasının da sosyal medya hakkında o kadar bilgisi yok. Çocuğunu da yanlış yönlendirebilir. Ben burada asıl meselenin okullarda seminerde verilebilir bilinç kazandırılarak olabileceğini düşünüyorum” (Ç1).*
- *“Kitap okuma konusunda ben telefona bakıyorum ailem sürekli kitap okuyor. Ben telefonu kapattığımda onlar bana bakmıyor bir kitap okumaya devam ediyor. Bana alttan kitap oku diyorlar. Biz de o mesajı veriyorlar bize doğrudan söylemek yerine biz fark ediyoruz” (Ç3).*

Tüm sorumluluğun ailede olmaması çocuğun da bilinçli olması gerektiğine dair görüşlerin yanı sıra ailenin de çocukla ilgili düzenlemesi gereken alanlar olduğuna dair görüşler belirtilmiştir. Bu görüşlere örnek olarak aşağıdaki ifadeler verilebilir:

- *“Ailelerimiz biz reşit olana kadar ve meslek hayatımıza girene kadar bize her konuda destek olmalılar. Ailelerin bu konuda sorumluluğu sen bunu yapmalısın değildi onlar da yaparken bizim de onlardan görüp yapmamız bu konuda bizi zorlamamaları. Telefonlarda ebeveynin denetim ve sağlığı demişken, telefonlardaki bir özelliğe telefonu belirli saatler içerisinde uyku moduna alıyor bence bu özellik de kullanılmalı” (Ç2).*
- *“Saat kısıtlamasını bence ailemizin yapması gerekiyor. Birine bıraktın mı der ki 1 saat daha oynayayım 2 saate çıkartalım, 2 saatten sonra biraz daha oynayayım der ve böylece 2-3 saate çıkar. O yüzden aile denetimi bu konuda çok önemli ve sosyal medya arkadaşlarımızı ailemizin bilmesi gerekiyor. Biz ödevlerimizi telefonda yapıyoruz her türlü telefonu kullanmanız gerekiyor annemizin babamızın veya kendi telefonunuzu. O yüzden ders çalışırken ben telefonu yanımızda bulunmasını çok doğru bulmuyorum.” (Ç2).*

Aile İçi İletişimin Doğru Dijital Teknoloji Kullanımında Önemi

Aile içinde çocuk ve ebeveyn arasında, eşler arasında kurulan bağın ve iletişimin çocuğu tehlikelerden korumak ve teknolojiyi doğru bir şekilde kullanmasını sağlamak açısından önemli olduğunu belirten görüşler hâkimdir. Çocuğun teknolojik aletleri kullandığı vakitlerde ebeveynin dikkat etmesi gereken unsurlara dair bazı görüşler şu şekildedir:

- *“Evdde tablet kullanılırken kesinlikle kulaklık kullanılmaması gerek. Ebeveynler çalışırken çocukların tabletteki izledikleri içerikleri çok rahat duyabilmesi adına kulaklık kullanmamaları gerek. Birinci Kural: Tablet oynarken kulaklık takmak yok. İkincisi tablet kullanım süresi kontrolden çıktığında çocuğun dikkatini çekebilecek spor aktivitelerine kanalize etmek. Yalnızlaştıkça tablete yöneliyor” (U1).*
- *“Çatışma ortamı oluşturmak, çocuklarda aile içi gerilime sebep olacaktır. Doğru kelimeleri seçerek kendisini de düşündüğünü, bunun sorumluluğunun onda olduğunu belirterek alacağı desteğin kendisini çok çok mutlu edeceğini söyleyerek adım atılması gerektiğini düşünüyorum. Sabırlı olmak, bu konuda doğru cümleleri kurmak, doğru cümlelerle karşıya kısa ve öz uzatmadan seslenirlerse başarılı olacağını düşünüyorum. Kesinlikle gerilim ortamı oluşmaması lazım diye düşünüyorum (E2).*
- *“Eğer sen ne yapıyorsan çocuk da aynısını yapıyor. Yani sen bir şey yapmıyorsan onu ondan talep etmek ve beklemek herhalde dünyada başka saçma bir paradigma olamaz. Ben açıkçası bunun çok değiştirilebilir bir şey olduğunu düşünmüyorum açıkçası” (E1).*

Çocuğun doğru dijital teknoloji kullanımına yönlendirilmesi konusunda doğru dili kullanmanın önemli olduğunu belirten görüşler söz konusudur. Bu görüşlerden bazılarını şu şekilde belirtmek mümkündür:

- *“Ben Dili’ ile benim içinde sıkıntılı senin içinde sıkıntılı, bana da zararlı. Sadece herkes benim çocuğuma karşıymış algısı çocukta boğuculuğa sebep olabiliyor. Bıktırıyoruz. Herkes mi benim peşimde, herkes mi bana zarar verecek, çocukta böyle bir tepki oluşuyor” (E2).*

Dijital Ortamda Otokontrol ve Denetimin Sağlanması

Görüşmelerde dijital ortamların kullanım amacına dair ve bu ortamlarda otokontrolün ve denetimin nasıl sağlanacağına dair görüşler sunulmuştur. Bu görüşlerden bazıları şu şekilde örneklemek mümkündür:

- “Ben bir anne olarak sosyal medyayı aktif şekilde kullanıyorum ama çocuğumun özellikle yüzünü kesinlikle paylaşmıyorum. Bunun ilk olarak sebebi hem benim bu dijital çalışmaların içinde yer alıp internetin nasıl bir ortam olduğunu ve neye evrilebileceğini bilmiyor olmam. İkincisi onun sanki ondan izin almadan onun her şeyini deşifre bir şekilde bunu kendimde hak görmüyorum. Yani benim çocuğum 14-15 yaşına geldiği zaman neden benim mayolu halimi paylaştın ya da neden benim her halimi paylaştın diyebilir. Buna hakkımız olduğunu düşünmüyorum bu çocukların anne babaları olabiliriz ebeveynleri olabildiğiniz ama onlar hakkında söz sahibi değiliz onların mülkü bize ait değil. Ben bu açıdan yaklaşıyorum ve çocuğumun yüzünü hiçbir şekilde paylaşmıyorum. Kendi isterse sosyal medya çağına geldiğinde kendi paylaşabilir ama ben paylaşmıyorum” (E1).
- “Sosyal medyayı fazla kullanmıyorum tabi işim oldukça kullanıyorum. Günlük hayatımda çoğunlukla ders çalışıyorum. Sosyal medya hesabım olarak sadece YouTube hesabım var onda da bir şeyler izliyorum herhangi bir şey paylaşmıyorum” (Ç2).
- “Benim internet bir ilişkim sadece sosyal medya değil aynı zamanda ders videoları da izliyorum. Sosyal medya kullanırken biraz kendimi kısmaya çalışıyorum. Ama yine de internet ve bilgisayarla içli-dışlı olduğumu söyleyebilirim teknolojiye meraklı birisiyim” (Ç1).

Dijital teknolojileri kullanım sırasında hem ebeveyn hem çocuk tarafından otokontrolün sağlanması gerektiğine dair fikirler beyan edilmiştir. Bu fikirlerden bazıları şöyledir:

- “Biz çocuklar için de konuşurken kişisel olarak bağımlı durumda olmamamız gerekiyor. Biz telefonla uğraşırken çocuğa kalk bilgisayarın başında tableti geri ver diyemeyiz. Eğer o çocuğu oradan kaldırıyorsak bizim de çocukla beraber elimizdekini bırakmamız lazım. Önce biz şahsi olarak oto kontrolünü sağlamalı ondan sonra çocukla beraber ortak etkinlik alanları planlamalıyız” (E2).
- Ben onuncu sınıf öğrencisiyim kendi oto kontrolünü sağlayacağımı düşünüyorum. Tabi ailem de öğrenebilir fakat kendi oto kontrolünü sağlayabileceğimi düşünüyorum. Verdiğiniz örnekle de dijital arkadaşlıkların ben ailemin bilmesini kesinlikle isterim çünkü pek güvenilir olmuyor kesinlikle ailenin bilmesini isterim. Bu konuda pek saklayacağımı düşünmüyorum” (Ç4).

Dijital Bağımlılık ve Bağımlılığa Karşı Alınabilecek Önlemler

Dijital ortamlarda bağımlılığın çocuklar üzerinde yarattığı olumsuz etkilerden bazılarının sosyal etkileşimin azalması, yalana başvurma, dikkat eksikliği ve bozukluğu olduğuna dair fikirler beyan edilmiştir. Bu fikirlerden bazıları şu şekilde örneklendirilebilir:

- “Çocuk o kadar çok bilgisayar başında kalmış ki ailesi onunla bilgisayar üzerinden iletişime geçemiyor o kadar bir bağımlılık. Ailenden uzaklaşıyorsun, sosyo etkileşimin gidiyor, aile içi bağın kayboluyor” (Ç3).
- “Dört yaşındaki oğlumun okulundan çıkan çocukları gözlemlediğimde daha çok o yaş grubunda donukluk hâkim. Dikkatini vermekte zorluk yaşama, orada ciddi anlamda bir problem var pandemi mi işin iç yüzünü daha bir kötüleştirdi, dijitale daha bir bağımlı hâle mi getirdi bilmiyorum. Ama çocuklarda büyük bir dikkat dağınıklığını en göze batan gerekçe olarak gördüm ben. İletişim zaten dört yaşındaki çocuklarda da büyük bir sıkıntı” (E2).
- “YouTube’a girip, anne ve babasının telefonunu alıp, videoları rastgele açıp ve izleyip, bunlara takılı kalan çocuklar var ve onlarda çok büyük bir dikkat eksikliği ve boş boş bakmalar oluyor. Çocuklardan bu telefonlar geri alındığı zaman, çılgık çılgına ağlamalar, bağırma ve ağlama nöbetleri başlıyor” (E7).
- “Pandemi sürecinden dolayı dijital ortama bağımlılık zaten hat safhada. Çocuklar ders çalışmamasının önündeki tek engel bilgisayar olduğunu düşünüyorlar. Ama aslında evdeki kuralsızlık olduğunun farkında değiller. Böyle bir durum söz konusu. Sene başında çok fazla gördüm çocuk mesela okula geliyor hastalık hastası durumunda. Eve gidip bilgisayar oynamak için elinden gelen bütün yalanları söylemeye başlıyor gün içerisinde” (U2).

Dijital bağımlılıkla mücadele edebilmek için alarm sistemi, etkinlik yapılması ve zaman kısıtlaması gibi çözümler önerilmektedir. Bu görüşlerden bazıları şu şekildedir:

- “Dijital ortamdan çok aşırı derecede şikâyet geliyor. Ben şunu öneriyorum; Alarm sistemi. Ders sonunda yarım saatlik ya da bir saatlik. Komple koparamayız. Bu bir gerçek. Dediğin oyunların hepsini biliyorum çünkü Brawl Stars, PUBG’ye; Roblox özellikle dediği gibi çevrimiçi oyunlar bir de konuşma durumu var o da kesinlikle büyük bir problem. Benim aldığım şikâyetler bu yönde” (U2).
- “Etkinlik, çocuğu hayata dâhil etmektedir. O hayata, o koşuşturmaya dâhil etmektedir. Yeni nesil aileler olarak çocuklarımıza hayatı kolaylaştırmayı çok seviyoruz. Her şeyi biz yapalım istiyoruz onlar sadece okusunlar. Onlar hiç yorulmasınlar. Şimdi öyle olunca çocuklarda dikkat başka yerlere kayıyor” (E2).
- “Zaman kısıtlamasında Instagram maksimum yarım saat olmalı. Yarım saat olmadı mı 45 dakika fakat 45 dakikayı geçtikten sonra artık çıkmak istemiyorsun biraz daha biraz daha biraz daha. Hem vaktinizi öldürmüştünüz vakit geri gelmez hem de gözlerinize yazık bu size çok zarar verir” (Ç3).

Dijital Teknolojilerin Kullanımına Dair Bilgi ve Dijital Medya Okuryazarlığı

Dijital teknolojilerin kullanımına dair bilgi ve becerilerin artırılması için eğitimlerin düzenlenmesi ve her kesimin dijital teknolojilerin kullanımı hakkında bilgi sahibi olması gerektiğine dair görüşler mevcuttur. Bu görüşlerden bazıları şöyledir:

- “Annelere ve babalara ‘Dijital Ebeveynlik Eğitimi’ verilmesi gerektiğini düşünüyorum. Öncelikle bizlerin bu interneti çok verimli kullanmayı öğrenmemiz gerekli” (E7).
- “Yaşım ve yaşım üstünde ciddi bir dijital bilgisizlik var. Ebeveynler, nasıl kısıtlanır, güvenli alan nedir, nasıl filtreleme yapılır bunları öğrenmesi gerekir. O yüzden öncelikle ebeveynlerin bu bilgilere sahip olması ve çocukların yaş gruplarına göre hazırlaması gerekiyor” (E2).

Dijital teknolojilerin kullanımı konusunda bireylerin bilinçli bir şekilde davranması için ekransız saatlerin, ekransız alanların oluşturulması ve kullanıcıların zaman sınırlamasına tabii olması gerektiğine dair görüşler belirtilmiştir. Bu görüşlerden bazıları aşağıdaki gibidir:

- “Ekransız saat ve ekransız alan’ uygulaması bu sözleşmede olmalı. Yemek saatleri, uykudan bir saat önce uygulanmalı. Ekransız saat, ekransız gün, ekransız akşam gibi periyotlarla ailelerin dirençlerine göre belirlenebilir. Mesela her gün 30 dakika bütün ailenin interneti kapatılarak ve telefonlarını bırakarak yaptıklarını sorduğunda aldığım cevaplar çok üzücü. Burada ailenin arasındaki iletişimi güçlendirmeden, istediğimiz sözleşmeyi yapalım, duvara asalım önce aileleri ikna etmemiz lazım” (U1).
- “Sınırlı olmalı bence günde bir veya 1,5 saat yeterli oluyor. Ben ailemle vakit geçirmeyi daha çok öneririm. Ailemle bir sorumuz varsa onu konuşabiliriz ve göz bozukluğu olmaz” (Ç2).

Dijital teknolojileri kullanırken uygulamalara verilen izinlere dikkat edilmesi, dolandırıcılar, kimlik hırsızları, siber saldırılara karşı tedbirli olunması ve şifrelerin bu tehlikelere karşı düzenlenmesi gerektiğine dair görüşler vardır. Bu görüşlere örnek olarak aşağıdaki ifadeler verilebilir:

- “Telefonumuza indirdiğimiz uygulamaları yüklerken verdiğimiz izinlere dikkat etmeliyiz. Bildirimlere izin ver diyorsun mikrofonu izin ver diyorsun kamerayı izin ver diyorsun ve artık o telefon onun. Senin değil. O senin her şeyine ulaşabiliyor artık. Güvenlik açısından da bu çok önemli bu tarz uygulamalara dikkat etmeliyiz. Çünkü cidden yüksek derecede saldırılara ulaşıyor” (Ç3).
- “Dolandırıcılara karşı kendimizi nasıl koruyabiliriz? Çevrenizde birçok örnek var onların bize anlattıklarıyla ve verdikleri tavsiyelerle kendimizi koruyabiliriz. Hesapların çalınması ile ilgili zaten bildirim geliyor örneğin Instagram çalınacağını zaman bir bildirim geliyor. Daha sonra şifremizi sık sık değiştirmeliyiz zor olsa da çalabiliyorlar” (Ç4).

Dijital teknolojilerin kullanımı sırasında çocuk kadar ailenin de bilinçli bir okuryazar olması önem arz etmektedir. Dijital mecralarda çocuğun hareketlerini ebeveynlerine bildirmesinin yanı sıra ebeveynlerin çocuğu takip etmesi ve önlem alması gerektiğine dair görüşler vardır. Bu görüşlerden bazıları şu şekildedir:

- “Ben sosyal medyayı önceden kullanıyordum. Ama yanlış bir yola saptım. O zaman Instagram’ı çok iyi bilmiyordum tanımadığım kişiler bana istek atıyordu gizliliği koymadığım için. Bu isteklerini bana şu kişi sana istek attı şeklinde bildirimlerde geliyordu ve bu isteği atanlar genellikle hackerlar veya tanımadığım. Onlar benim hesabımı eriştikleri zaman benim hesabımı çalacaklar. Ve ben bunu aileme bildirdim ve ailem çok güzel bir şey yaptı. Ben şimdi Instagram kullanmıyorum önceden kullanıyordum ama şimdi kullanmıyorum. Çünkü orada karşına çıkanlar ve çıkacaklar benim hayatımı olumlu etkilemiyor. Daha çok olumsuz etkiliyor” (Ç2).

- “Ailemin arkadaşlarımı tanınması bence faydalı olur önceden takip ettiğim kişiler. Sınıf arkadaşlarım, öğretmenlerim, site içerisindeki arkadaşlarım ve ailemdi. Ve bunları aileme sorarak hareket ediyordum. Yanlış bir şey yapmamak için aileme danışıyordum ve çok da güzel bir şey yapıyordum. Çünkü Instagram’da karşıma ne geleceği belli değil. Onun dışında Barış Özcandır, Camblydir onun gibi platformları takip ediyordum. Cambly platformunu gördüğümde bana çok katkısı oldu nasıl bir katkısı oldu. Onun sayesinde gramerimi geliştirdim. Ve bunu Instagram’da öğrendim. Hocalarım anlattılar ben de babamı anlattım baba böyle bir platform varmış deneyelim hem İngilizcemi hem de gramerimi geliştirmiş olurum. Instagram sayesinde faydalı bir şey yaptım fakat bu şimdi şu an iyi bir durumda değil karşıma kötü kötü şeyler çıkmaya başladı. Ben de Instagram hesabımı kapattım ve sildim şu an kullanmıyorum” (Ç3).

Sözleşmeye Uyulmaması Durumunda Geliştirilecek Önlem Mekanizmaları

Sözleşmeye uyulmaması halinde her ailenin kendine özgü şartlarının var olması nedeniyle herkesin kendi dinamiklerine uygun önlemler alması gerektiğine dair görüşler belirtilmiştir. Buna örnek olarak aşağıdaki ifade verilebilir:

- “Ceza konusunda her ailede farklı bir dinamik var. Herkes kendi cezasını kendi belirlesin. ‘Sen bu kurala uymadığında ne ceza önerirsin’ gibi. ‘Sözleşmeye karşılıklı uyulmadığında aşağıdaki seçeneklerden mahrum bırakılacaktır.’ gibi seçenekler” (U1).

Sözleşmeye uyulmasını sağlamak için yaptırım yerine ödüllendirme yoluyla doğru davranışa yönlendirme ve farkındalık yaratmak gerektiğine dair görüşler de belirtilmiştir. Bu görüşlerden bazıları şöyledir:

- “Yaptırım olarak değil de ceza sanki ters tepmiş gibi geliyor. Daha çok doğru kullanımı ödüllendirmeyi daha teşvik edici buluyorum. Kişilerin kendi bütçelerince ödüller konulabilir. Cezai yaptırım büyük bir çıkmaza sürükleyecektir bu yüzden ödüllendirici kısmı daha cezbedici sürece uğraşa değer diye düşünüyorum” (E2).
- “Harçlıklarını iki katına çıkarmak. Hafta sonu dışarı çıkartmak. Ne kadar öz olursa, anne ve baba için aslında bu metin ve sözleşmenin en önemli işlevi ve faydası metni eline alan ya ben ne yapıyorum ya da benim çocuğum ne yapıyor? Bir farkındalık oluşacak ve kendisi o farkındalıkla zaten normal akışı zararlı bulduğumuz akışı sürdüremez hâle getirecek. Yani bütün planlar uymamak içindir. Bir gün bozulur ama o sözleşmenin bulunduğu çerçeveye hep zihinde kalır. Bu aile farkındalığı oluşturacak. Gizil ve en güçlü hedefi, yararı bu olacak” (U4).

Bulguların Yorumlanması

Çalışma hem literatürden hem dünyadaki örneklerden hem de araştırmadan elde edilen bulgulardan yola çıkarak dijital teknolojilerin kullanımına yönelik ebeveyn ve çocuk arasında gerçekleştirilecek dijital aile sözleşmesinin yapısını ve kurallarını aşağıdaki şekilde belirlemiştir. Sözleşmenin uygulamada daha net ve kısa maddeler içermesi planlanmaktadır.

EBEVEYNLER VE ÇOCUKLAR ARASINDA İMZALANACAK BİLİNÇLİ TEKNOLOJİ KULLANIMI SÖZLEŞMESİ

Ortak Sorumluluk Alanları

- Ben telefonum olmadan da bir bireyim. Onu ben aldım ya da ebeveynim aldı. O benim değil ben onun sahibiyim.
- Sürekli sosyal medyayı, haberleri ve mesajları kontrol etmek ve telefonuma bakmak zorunda değilim.
- Arkadaşlarımla berabersem ailemin bana ulaşabilmesi açısından telefonumu mutlaka açık ve seslide tutacağım.
- Bir insanın değerini kaç takipçisi olduğu ya da paylaşımlarını kaç kişinin beğendiği belirlememeli. Bu yüzden bir paylaşımın beğenilmezse bu benim değersiz olduğumu göstermez.
- Sosyal medyada pek çok manipülasyon yapılıyor ve bunun için sürekli dezenformasyon içeren bilgiler sunuluyor. Bu yüzden gördüğüm her paylaşımına eleştirel bakıp onu doğrulama yollarını bilmem gerekir.
- Sosyal medyada ve mesajlarda kullandığım dile dikkat edeceğim. Burada kullanılan dilin bana hukuki ve etik yaptırımları olabileceğinin farkında olacağım.
- Google benim merak duygumu ve en temel yeteneklerimi köreltmemeli. Bir konuyu merak etmeli ve hafızamı zorlamalıyım. Bir yeri sadece navigasyon sayesinde bulmamalıyım. Kendi yön duygumu da kullanmayı öğrenmeliyim.

- Her şeyin resmini çekmek ve her şeyi paylaşmak zorunda değilim. Anın tadını çıkartmak ve bazı şeylerin özel kalabileceğini bilmem gerekir.
- Kamusal düzeyde paylaşılmaması gereken kişisel olan hiçbir şeyi sosyal medyada ya da birine mesaj olarak paylaşmayacağım.
- Online ortamda bir problem (parasal, tehdit ve taciz gibi) yaşanırsa ne olursa olsun bu aile ile paylaşılmalı ve hukuki haklar kullanılmaktan çekinilmemelidir.
- Bir şeyin ya da kimsenin olumsuz nitelendirilmesinden bağımsız olarak onun değerini kendim belirleyebilecek kadar bilgim ve öngörüm olabilmeli.
- Biri benle konuşurken kafamı telefonumdan kaldırıp ona bakacak ve cevap verecek kadar insani değerlere sahibim.
- Ailemdeki bireylerin ve arkadaşlarımla ilgili olduğu platform ve oyun gibi teknoloji ile alakalı konularda ben de bilgili olmalı ve içi boş eleştiri yapmak yerine eleştirilmesi gereken şeyleri bilerek eleştirmeliyim.
- Aile ile beraber yemek yemeli ve ailece oturulan sofrada çok önemli bir durum olmadıkça telefonumuza bakmamalıyız.
- Google Play ya da App Store tarafından güvenli olarak adlandırılan uygulamalar hariç hiçbir uygulamayı indirmeyeceğim ve talep edilen izinleri dikkatlice inceleyeceğim.
- Başka insanların fotoğraflarını sosyal medyada paylaşırken onların iznini almam gerektiğini biliyorum.
- Birini ararken ya da mesaj atarken toplumda kabul edilen çalışma ve özel zaman saatlerini göz önünde bulunduracağım.
- Aynı anda birçok görevi yerine getirmenin (multitasking) oldukça zor olduğunu ve elimdeki işleri tek tek bitirmem gerektiğini biliyorum.
- Nasıl odamı temizliyorsam dijital cihazların da düzgün çalışması için arada temizlenmesi gerekir. Bu yüzden gereğinden fazla video ve resim çekmenin işimi zorlaştıracağını biliyorum.
- Bilgisayarımı ve telefonumu daha güvenli hâle getirmek için çaba harcayacağım. Bilmediğim internet ağlarına bağlanmayacak ya da güvenilmeyen sitelere girmeyeceğim.
- Telefonumu araç sürme, bisiklete binme ve yürüme gibi tehlikeli olabilecek anlarda kullanmayacağım.

Ebeveynlerin Sorumluluk Alanları

- Bu anlaşmada çocuk sorumluluk kısmında yer alan kısımları çocuğumun yaşına göre tekrar düzenlemeyi taahhüt ediyorum.
- Teknoloji kullanımı konusunda çocuğuma rol model olacağımı kabul ediyorum.
- Teknoloji kullanımı konusunda bilimsel ve çocuğuma makul beklentilerle yaklaşacağım.
- Çocuğumun internette arkadaşlarını internette girdiği ortamları tanımaya çalışacağım ve bu konuda araştırma yapacağım.
- Eğer çocuğum sorumluluklarını yerine getirmezse ona sağlanan teknolojik imkânları bir plana sadık kalarak elinden alacağım.
- Çocuğumun teknolojiyi kötüye kullandığını veya bir aile kuralını ihlal ettiğini hissedersen, uygun olan her şeyi yapacağım, ancak bu tür eylemler konusunda düşünceli olacağım ve aşırı tepki göstermeyeceğim.
- Teknolojik dünyadaki gelişmeleri anlayabilmek ve bunları birlikte tartışabilmek adına ailemle görüşmeler gerçekleştireceğim.

Çocuğun Sorumluluk Alanları

- Bu telefonun alınmasının ana nedenlerinin ebeveynlerimle iletişim kurmak ve kişisel güvenliğim olduğunu unutmayacağım.
- Sosyal medyada ya da mesaj olarak birine gönderdiğim resim ve mesajın kamusallaşma ihtimalini düşünerek çıplaklık içeren paylaşımlar yapmayacağım.
- Hangi yaşta hangi cihaza sahip olacağım ailemle aramdaki anlaşmaya bağlı olacak ve bu konuda aileme psikolojik baskı yapmayacağım.
- Oyun zamanı hafta içi ..... arasında tatillerde ise ..... olarak belirlenmiştir. Ben bu kurallara uyacağım.
- Telefon kullanma zamanı hafta içi ..... arasında tatillerde ise ..... olarak belirlenmiştir. Ben bu kurallara uyacağım.
- Arama geçmişini silme ve mesajları silme gibi benim ailemle olan bağımı koparacak ve kötü niyetli kişileri sevindirecek eylemleri yaparken bunun bana olası zararlarını düşüneceğim.
- Oyunlarda ve videolarda yaş kısıtlaması derecelendirmelerine uyacağım.
- Eğer biri beni cinsel ve psikolojik açıdan rahatsız eder ya da tehdit ederse bunu mutlaka ailemle paylaşacağım.
- Gerçek dünyada sadece çevrimiçi tanıştığımız biriyle (ebeveynimin bilgisi ve izni olmadan) asla buluşma ayarlamayacağım, kişisel bilgilerimi kimseyle paylaşmayacağım.
- Sanal dünyada öncelikle gerçek hayatta tanıdığım kişilerle bağlantı kuracağım. Eğer farklı biri benle bağlantı kurmak isterse bunu ebeveynlerime bildireceğim.

- Yalnızca yaşıma uygun olduğumu bildiğim siteleri ziyaret edeceğim. Yetişkinlere yönelik bir web sitesine rastlarsak, bir ebeveynime haber vereceğim.
- Eğer sorumluluklarımı yerine getirmezsem bana sağlanan teknolojik imkânların elimden alınmasını kabul edeceğim.
- Ailemin beni koruma içgüdüsüne saygı duyduğumdan telefonumu kontrol etmek istediklerinde onlara karşı çıkmayacağım.
- Ailem dışında kimseye şifrelerimi söylemeyeceğim.
- Yeni bir sosyal medyaya asla ailemin izni olmadan katılmayacağım.
- Telefonumda anlamadığım bir şeyler oluyorsa aileme haber vereceğim.
- Dosyaları ya da uygulamaları yalnızca güvenilir ve yasal kaynaklardan çevrimiçi olarak indireceğim ve emin değilsem önce bir ebeveynimle kontrol edeceğim.
- Ebeveynime sormadan çevrimiçi bir şey satın almayacağım. Buna uygulamalar, uygulama içi satın alımlar ve çevrimiçi oyunlar dâhildir. Kredi kartı bilgilerini güvende tutacağım ve sipariş verdiğimiz veya satın aldığımız web sitesinde https ile başlayan bir kilit, anahtar veya web adresi ile vurgulanan güvenli işlemlere sahip olmasını sağlayacağım.
- Arkadaşlarım ve ailemin fotoğraflarını çevrimiçi olarak veya cep telefonu aracılığıyla göndermeden veya yayınlamadan önce izin alacağım.
- Kendinizi, vücudunuzu, bulunduğunuz yeri ve ailenizi korumak dâhil öğrendiğiniz tüm kişisel güvenlik kuralları internette de geçerli olmalıdır.
- İnternette ve sosyal medyada kötü niyetli ve kendini olduğundan farklı (yaş, meslek ve cinsiyet) gösteren insanlar olduğunun farkında olacağım.
- Ev ödevimi yaparken veya ders çalışırken telefonumu ya da bildirimleri kapatacağım.
- Eğer ailemle anlaşıp “Google Family Link” gibi bir takip programı telefonuma yüklenirse anlaşmayı bozup bu uygulamayı manipüle etmeye çalışmayacağım. Eğer ailem bu tip bir programı tercih etmezse etmişler gibi kurallara uyacağım.
- Ailemle anlaşıp dâhil olduğum aylık plana uyacağım. Eğer konuşma, mesaj ve internet olarak bana verilen paketi aşarsam bu konuyu dürüst bir şekilde ailemle paylaşacağım.

Sonuç

Son yıllarda teknolojinin hızla gelişip gündelik yaşamda baskın bir hâle gelmesiyle dijital medyanın kullanımı artış göstermiştir. Etkileşime olanak sunan bu teknolojilerin bireyler açısından faydalar ve riskler sunduğu hem pratik hem teorik anlamda genel kabul görmektedir. Gündelik hayatı kolaylaştıran dijital teknolojiler hakkında hem ebeveynlerin hem çocukların yeterli düzeyde okuryazar olmamaları çocuklar ve gençler üzerinde olumsuz etkiler yaratabilmektedir. Bu bağlamda bu çalışmada hem aile hem ebeveynlerin dijital teknolojileri kullanımına yönelik kendi aralarında gerçekleştirecekleri bir dijital aile sözleşmesi önerilmektedir.

Dijital medyanın ve sosyal medya kullanımının sunduğu faydalar arasında erken öğrenme, yeni fikirlere ve bilgilere sahip olma, sosyal temas ve destek için artan fırsatlar, hızlı mesajlaşma ve haberleşme, iş ve eğitim hayatının kolaylaşması gibi fırsatlar bulunmaktadır. Ancak bunun yanı sıra bu teknolojiler birtakım riskleri de beraberinde getirmektedir. Bu teknolojilerin getirdiği riskler arasında uyku, dikkat ve öğrenme bozukluğu, depresyon, yanlış, uygunsuz veya güvenli olmayan içeriğe ve kişilere maruz kalma, mahremiyet sorunları yer almaktadır.

Dijital ve sosyal medya hem içerik görüntülemeyi hem de oluşturmayı içeren sosyal etkileşimleri kolaylaştıran ve teşvik eden bir yapıya sahiptir. Ancak medya kullanımının etkileri çok faktörlüdür. Medyanın türüne, kullanım türüne, kullanım miktarına ve kapsamına kullanıcının özelliklerine göre olumlu veya olumsuz etkileri mevcuttur. Dijital çağın çocukları bu teknolojilerin etkilerine maruz kalarak büyümektedir. Bu nedenle, ebeveynler çocuğun sağlığı ve gelişimi için dijital teknolojileri kullanma planı yapmaya teşvik edilmelidir. Bu bağlamda dijital aile sözleşmesi her çocuğun sağlıklı büyümesi ve gelişmesi için gerekli olan şeyleri uygulayabilmesi ve bunlardan yararlanabilmesi açısından ebeveynlere yol gösterici olacaktır.

Bu çalışma çocuklar ve ebeveynler açısından dijital teknolojilerin getirdiği fırsat ve riskleri ele alarak literatürde yer alan sözleşmeleri, uzman, ebeveyn ve çocukların da görüşlerini dikkate alıp bir dijital aile sözleşmesi önermektedir. Sağlıklı bir toplumun oluşması için teknolojinin doğru ve bilinçli kullanımı önem arz etmektedir. Bu bağlamda sözleşme ile ebeveynlerin ve çocukların sorumluluk alanları, buna ek olarak ortak sorumluluk alanları da belirtilmiştir. Dijital teknolojileri doğru bir şekilde kullanarak sağlıklı bir sosyal çevrenin sürdürülmesi gerekmektedir. Bu bağlamda dijital aile sözleşmesi dijital teknolojilerde geçirilen zaman ile diğer etkinlikler arasında uygun bir dengeyi sağlamak için yol gösterici olacaktır. Özellikle sözleşme, çocuk açısından içeriğe erişim konusunda sınırlar getirerek çocuğa ve ebeveynlere rehberlik edebilir. Önerilen dijital aile sözleşmesi dijital okuryazarlık, aile iletişimi ve medya kullanımıyla ilgili tutarlı kuralların uygulanmasını destekleyici bir niteliğe sahiptir. Ebeveynler, uygun dijital medya kullanımını modellemede kendi rollerini tanımalı ve anlamalıdır. Buna ek olarak dijital medya kullanımı ve diğer faaliyetler arasındaki dengeyi sağlamalıdır. Böylelikle çocuğun sağlıksız alışkanlıklarını ve davranışlarını en aza indirmesi, yeni medyanın kullanımıyla ilgili olarak ortaya sosyal ve kişisel gelişimi olumsuz etkileyebilecek sorunları tanıyarak bilinçli bireylerin yetişmesi olanaklı hâle gelecektir. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı'nın "Eğitim ailede başlar" ilkesine dayanarak önerilen bu sözleşme 2013 yılında Bakanlığın hazırladığı "Aile ve İnternet Raporu"nda da belirtildiği gibi sağlıklı bir dijital ailenin oluşuma katkı sağlamayı hedeflemektedir.

Kaynakça

- Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı. (2013). *Aile ve internet raporu*. 10 17, 2022 tarihinde https://www.aile.gov.tr/media/92218/04_04_aile-ve-internet.pdf adresinden alındı
- Akbaş, Ö. Z., & Dursun, C. (2020). Teknolojinin aileye etkisi: değişen ailenin dijital ebeveyn ve çocukları. *Turkish Studies-Social Sciences*, 15(4), 2245-2265.
- Allen, K. A., Ryan, T., Gray, D. L., McInerney, D. M., Waters, L. (2014). Social media use and social connectedness in adolescents: The positives and the potential pitfalls. *The Australian Educational and Developmental Psychologist*; 31(1): 18-31.
- Aslan, K. (2002). Değişen toplumda aile ve çocuk eğitiminde sorunlar. *Ege Eğitim Dergisi*, 1 (2), 25-33.
- Aygül, H. H., Apak, F. (2019). Değişen Sosyallikler ve Yeni Sosyalleşme Pratikleri Ekseninde Youtube ve Çocuk Youtuberlar. H. H. Aygül & E. Ekte içinde, *Dijital çocukluk ve dijital ebeveynler: dijital nesillerin teknoloji bağımlılığı* (s. 143-176). Ankara: Nobel Akademik.
- Babaoğlu, E., Nalbant, A., & Çelik, E. (2017). Okul başarısına okul yöneticisinin etkisine ilişkin öğretmen görüşleri. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, (43), 93-109.
- Bauman, Z. (2005). *Liquid life*. Polity.
- Berman, M. (1994). *Katı olan her şey buharlaşıyor* (çev. Bülent Peker ve Ümit Altuğ). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Cizmecı, E. (2015). *Aile içi iletişim bağlamında Türk ailesinin serbest zamanda medya kullanım pratikleri*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. İstanbul.
- Collins Dictionary. (2015). Definition of 'sharenting'. Erişim Tarihi: 03.09.2022 Erişim Adresi: <https://www.collinsdictionary.com/dictionary/english/sharenting>
- Elder, G., Modell, J., & Parke, R. (1994). Studying children in a changing world. G. Elder, J. Modell, & R. Parke içinde, *Children in Time and Place. Developmental and Historical Insights* (s. 3-22). Cambridge: Cambridge University Press.

- Gentile, D. A., & Walsh, D. A. (2002). A normative study of family media habits. *Journal of Applied Developmental Psychology*, 23(2), 157-178.
- Giddens, A. (2010). The rise and fall of New Labour. *New Perspectives Quarterly*, 27(3), 32-37.
- Giddens, A. (2012). *On the edge*. Random House.
- Güler, A., Halıcıoğlu, M., & Taşgın, S. (2015). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma*. Ankara: Seçkin Yayınları.
- Gül Ünlü, D. & Kesgin, Y. (2021). Dijital Ebeveynlik, Aşı Kararsızlığı ve Covid-19: Dijital Ebeveynlerin Covid-19 Aşısı Karşıtlığına İlişkin Tutumlarının Belirlenmesi. *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, 2021(56), 165-184.
- Hançerlioğlu, O. (1976). *Felsefe sözlüğü*. İstanbul : Remzi Kitabevi .
- Lahikainen, A. R. (2017). New media, family interaction and socialization. Lahikainen, A. R., Mälkiä, T., & Repo, K. içinde, *Media, family interaction and the digitalization of childhood* (s. 7-28). Cheltenham: Edward Elgar Publishing.
- Lefebvre, H. (2010). Modern dünyada gündelik hayat. (çev. I. Gürbüz). İstanbul: Metis Yayınları.
- Manap, A. ve Durmuş, E. (2021). Dijital ebeveynlik farkındalığının çeşitli değişkenler, aile içi roller ve çocukta internet bağımlılığı açısından incelenmesi, *E-Uluslararası Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 12(1), s. 141-156.
- Nottingham, E. (2019). Children's rights to privacy in the age of 'generation tagged': sharenting, digital kidnapping and the child micro-celebrity. *The Routledge International Handbook of Young Children's Rights*, 16.
- O'Keeffe, G. S., Clarke-Pearson, K., (2011). Council on Communications and Media. The impact of social media on children, adolescents, and families. *Pediatrics*; 127(4): 800-804.
- Öztürk, E., & Derin, G. (2022). Dijital ebeveynlik ve dijital istismar . *VIII. Uluslararası TURKCESS Eğitim ve Sosyal Bilimler Kongresi*, (s. 195-196). Hatay.
- Patton, M. Q. (2002). *Qualitative evaluation and research methods*. America: Sage Publications.
- Reid Chassiakos, Y. L., Radesky, J., Christakis, D., Moreno, M. A., Cross, C., Hill, D., ... & Swanson, W. S. (2016). Children and adolescents and digital media. *Pediatrics*, 138(5). s.e2-18.
- Selwyn, N. & Odabaşı, H. F. (2019). Çocuklar ve gençlerin dijital yaşamla mücadeleleri. H.f. Odabaşı içinde, *Dijital yaşamda çocuk* (s.1-18). Ankara: Pegem Akademi.
- TDK. (t.y.). *Aile*. 9 19, 2022 tarihinde <https://sozluk.gov.tr/> adresinden alındı
- We Are Social, & Hootsuite. (2022). *Dijital 2022: Küresel bakış raporu*. 09 10, 2022 tarihinde <https://wearesocial.com/uk/blog/2022/07/the-global-state-of-digital-in-july-part-two/> adresinden alındı